

ВОЕННА АКАДЕМИЯ „ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ”
ФАКУЛТЕТ „НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ И ОТБРАНА”
КАТЕДРА „НАЦИОНАЛНА И МЕЖДУНАРОДНА СИГУРНОСТ”

ПЛАМЕН СТЕФАНОВ ХРИСТОВ

**Енергийната компонента при решаването на Кипърския
въпрос**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за присъждане на образователната и научна степен „доктор”
в професионално направление 9.1. „Национална сигурност”
по докторска програма „Военно-политически проблеми на сигурността”

Научен ръководител
проф. д-р Величка Милина

СОФИЯ • 2017

Дисертационният труд е обсъден на катедрен съвет на 10.10.2017 г. и е насочен от катедра „Национална сигурност и отбрана” при факултет „Национална и международна сигурност” на Военна академия „Г. С. Раковски” за защита пред Научно жури – София, по научната специалност „Военно-политически проблеми на сигурността”.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 07.02.2018г. от 14,30 часа в.....зала на Военна академия „Г. С. Раковски”.

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се в стая № 303 на Военна академия „Г. С. Раковски” – София, тел. 02/9226576.

Автор: Пламен Стефанов Христов

Заглавие: Енергийната компонента при решаването на Кипърския въпрос”

Тираж: 30 броя

Излиза от печат на2018 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод

Глава първа

Параметри и политики за енергийна сигурност на държавите от Източното Средиземноморие

- 1.1 Енергийната сигурност на страните в региона – ключово измерение на националната сигурност в новата геополитическа среда
- 1.2. Политики на държавите от Източното Средиземноморие за енергийна сигурност
 - 1.2.1. Република Кипър
 - 1.2.2. Република Гърция
 - 1.2.3. Република Турция
 - 1.2.4. Арабска република Египет
 - 1.2.5. Държавата Израел
- 1.3. Сравнителен и съпоставителен анализ на политиките на енергийните държави в региона
 - 1.3.1. Израел, Египет, Турция, Гърция, Кипър и находищата в Източното Средиземноморие
 - 1.3.2. Юридически измерения на противоречията между Гърция/Кипър - Турция по енергийните ресурси в Източното Средиземноморие
- 1.4. Дефиниране на енергийната компонента като нов и релевантен фактор в развитието на Кипърския въпрос
- 1.5. Изводи от първа глава

Глава втора

Геополитика и геоенергийна политика на глобалните и регионални сили

2. 1. Нови геополитически оси в Източното Средиземноморие
 - 2.1.1. Гърция – Кипър – Израел (2014 г.)
 - 2.1.2. Гърция – Кипър – Египет (2014 г.)
- 2.2. Регионалните (Гърция, Кипър и Турция) и глобални играчи (Европейски съюз, САЩ и Русия) – позиции по енергийната компонента на Кипърския въпрос
- 2.3. Изводи от втора глава

Глава трета

Измерения на зависимостта между кипърския и блискоизточния конфликт

- 3.1. Актуално състояние на Кипърския въпрос.
- 3.2. Актуално състояние на Блискоизточния конфликт
- 3.3. Изводи от трета глава

Глава четвърта

Възможни направления в решението на Кипърския въпрос, отчитащи енергийната компонента

- 4.1. ЕС и европейската политика за енергийна сигурност – фактор в решаването на Кипърския въпрос
 - 4.1.1. Ключови параметри на общата европейска политика за енергийна сигурност – специфика на действието им в Кипър
 - 4.1.2. Сценарии за развитие (решаване) на Кипърския въпрос чрез използване на енергийната компонента
- 4.2. Енергийната компонента в политиката на България

по Кипърския въпрос - препоръки към компетентните институции

4.3. Изводи от четвърта глава

Заклучение

Научни и приложни резултати

Научни публикации по темата на дисертационния труд

Библиография

Приложения

1. Използвани съкращения
2. Списък на графиките
3. Списък на таблиците

I. Обща характеристика на дисертационния труд

Актуалност

Разкриването на годни за комерсиален добив находища на въглеводороди в три полета в акваторията на Източно Средиземно море – две в изключителната икономическа зона на Израел и едно в изключителната икономическа зона (ИИЗ) на Кипър обуславя нова - енергийна компонента в нерешените политически конфликти на тези две държави.

Отсъствието на решение по Кипърския и Близкоизточния конфликт не позволява нормална, безпрепятствена и сигурна дейност за усвояване на разкритите находища на въглеводороди. Вместо това сме свидетели на нов етап във военното противопоставяне между Гърция-Кипър и Турция. Дори и малък трансграничен инцидент в акваторията на ИИЗ на Република Кипър може да провокира влошаване на общата обстановка по сигурността, която е усложнена от нерешения Близкоизточен конфликт и допълнително изострена от конфликта в Сирия.

Значимост

Досега Кипърският въпрос (КВ) никога не е бил поставян в контекста на блискоизточното направление на политиките на Гърция и особено на Турция. Утвърдено е разбирането, че КВ е изключително част от съдържанието на гръцко-турските геополитически противоречия в региона на Егейско море. Новата обща енергийна компонента в Кипърския и Арабско-израелския конфликти налага промяна в разбирането на досегашния подход към тях. Енергийната компонента съдържа потенциал, който оказва пряко въздействие върху нерешените конфликти, като би могъл или да спомогне за решението им, или да ги изостри допълнително.

Обект на изследване в дисертационния труд е Кипърският въпрос в новата геополитическа и геоенергийна глобална и регионална среда за сигурност.

Предмет на изследване са енергийните политики на държавите в региона, гео енергийните интереси на глобалните геополитически играчи и възможните проекции на техните енергийни политики върху развитието на Кипърския въпрос.

Изследователската цел на дисертационния труд е посредством научния инструментариум на науката за сигурността да се разкрият съдържанието, мястото и ролята на енергийната компонента в съвременното състояние на Кипърския въпрос. Да се обоснове обективната необходимост от промяна в досегашното класическо разбиране за КВ единствено като елемент от баланса на гръцко-турските отношения в контекста на противоречията в Егейско море и да се разглежда в съвременния контекст – противоречията в Източното Средиземноморие. На тази основа да се въведе източно-средиземноморско направление в националната стратегия за енергийна сигурност, чрез което да се реализират доказаните възможности от усвояване на залежите от природен газ в разглеждания регион.

Приложната цел на изследването е да се определят ефективни подходи и критерии за следене на състоянието, развитието и въздействието на енергийната компонента върху Кипърския въпрос. Да се предложат на вниманието на академичната общност и държавните институции актуални насоки за евентуалното му решение.

За постигане на целта на изследването са решени следните **изследователски задачи**:

1. Изследвано е значението на доказаните и годни за търговска експлоатация залежи от въглеродороди в акваторията на изключителните икономически зони (ИИЗ) на държавите в региона на Източното Средиземноморие за тяхната енергийна сигурност.

2. Идентифицирани са базовите юридически проблеми, свързани с изследването и експлоатацията на ресурсите в изключителните икономически зони, с които държавите в региона аргументират своите позиции, реакции и политики в сферата на енергийната сигурност.

3. Анализирани са параметрите и целите на новите геополитически оси в Източното Средиземноморие: Гърция – Кипър – Израел и Гърция – Кипър – Египет. Оценени са позициите и инициативите на участващите държави, отношението на световните сили и международните организации.

4. Изследвани са възникването и развитието на взаимозависимост между Кипърския и Близкоизточния конфликт след установяване ефектите на енергийната компонента.

5. Аргументирана е необходимостта от промяна в класическия модел на разглеждане на Кипърския въпрос като елемент от баланса в гръцко-турските отношения.

6. Предложено е на науката, практиката и за обществена дискусия въвеждането на нов компонент при изготвяне на национална позиция на България в рамките на международните усилия за решение на КВ.

7. Съставени са възможни сценарии за развитие на средата за енергийна сигурност в по-общия контекст на политическата сигурност в региона на Източното Средиземноморие (табл.№1).

8. Изготвени са възможни сценарии за развитие на Кипърския въпрос въз основа на посочените по-горе сценарии за развитие на средата за сигурност (табл.№2).

Работната хипотеза на дисертационното изследване се формулира, както следва: наличието на доказани и годни за комерсиален добив въглеводороди в ИИЗ на Република Кипър и възникналото във връзка с това допълнително противоречие между страните в Кипърския въпрос добавя нова (енергийна) компонента в съдържанието на последния. Енергийната компонента се налага като общ фактор, който въздейства върху състоянието, развитието и евентуалното решение едновременно и на двата регионални конфликта - Кипърски и Близкоизточен.

Методология и инструментариум

За целите на дисертационното изследване като общ научно-изследователски метод е използван системният подход. В използването му се прилагат традиционните методи за научно изследване: анализ на ситуацията и синтез на резултатите чрез наблюдение, контрол, документален анализ и създаване на собствена база данни; теоретичен анализ и синтез; системен и факторен анализ; сравнителен анализ; единство на историческо и логическо; преход от абстрактното към конкретното и обратно; мултидисциплинарен подход в изучаване на вътрешната и регионалната политика на държавите и дейността на международните организации; прилагане на интегративен метод на историко-религиозен, геополитически, юридически и енергиен анализ.

Изследването се провежда при следните **ограничения**:

- По отношение на енергийния компонент е обхванат периодът след септември 2011 г. до септември 2016 г.;
- По отношение съдържанието и развитието на Кипърския въпрос е обхванат периодът след окупацията на Северен Кипър от Турция през 1974 г. до септември 2016 г.

Практико-приложна насоченост на научното изследване

Основните тези и постигнатите резултати в изследването биха могли да бъдат използвани от правителствените експерти, специалните служби и изследователите в сферата на енергийната и националната сигурност в дейността по следене развитието на обстановката, изготвяне на българската позиция и изучаване позициите на засегнатите държави по отношение на сигурността в региона на Източното Средиземноморие и гръцко-турските противоречия в Егейско море.

Потребители на получените научни и приложни резултати могат да бъдат слушатели, студенти и специализанти, които желаят да подобрят своята квалификация в съответствие с изискванията на образователните стандарти в образователното направление 9.1. „Национална сигурност”.

II. Кратко съдържание на дисертационния труд

Съдържанието на научното изследване е структурирано в увод, четири глави и заключение под формата на общи изводи, резултати и препоръки към компетентните институции. Обемът на труда е 183 страници, от които 168 страници изложение на съдържанието и 15 страници библиография. Библиографският списък съдържа 139 източника на български, руски, английски и гръцки езици, които реално са използвани и цитирани в работата. От тях 49 са на кирилица, 11 на гръцки и 79 на латиница.

В увода е описана общата концепция на научното изследване. Обосновани са актуалността и значимостта на темата, формулирани са обектът, предметът, целта и задачите на изследване, изложени са основните подходи и методи на изследване и е посочена неговата практико-приложна насоченост.

В първата глава на дисертационното изследване *„Параметри и политики за енергийна сигурност на държавите от Източното Средиземноморие“* са анализирани основното съдържание, позиции и инициативи в политиката на държавите в региона (Кипър, Гърция, Турция, Египет и Израел) за енергийна сигурност, за ефективност и диверсификация на енергийните източници и ресурси. Дефинирана е основната научна парадигма, защитавана в докторския труд – наличието на нова компонента в класическия модел на разглеждане на факторите, определящи състоянието, развитието и управлението на стабилността на Източно-средиземноморския регион. Анализирана е дейността на Кипър по трансформиране на националната енергийна система, която трябва да функционира на газ вместо петрол и да бъде създаден ефективен собствен добив от ИИЗ.

Анализът в тази част на изложението започва с дефиниране и оценка на енергийната сигурност като ключово измерение на националната сигурност в съвременната геополитическа среда. Поставен е акцент върху финансово-икономическия аспект на дейността по изследване и проучване за находища на

въглеродороди. В това отношение енергийната компонента е представена като елемент от пълния спектър на икономическата сигурност. Оценката за финансово-икономическата целесъобразност е от съществено значение, за да се състави окончателно инвестиционно решение за финансиране на потенциалните проекти за разработване и усвояване на нови енергийни находища, съотнесено към политическия риск от нерешените регионални конфликти.

Идентифицирани и оценени са основните фактори, детерминиращи новата парадигма на средата за сигурност: трансформиране на световния хегемон, чиято роля от САЩ най-вероятно постепенно може да премине към Китай; нарастващият интензитет на нерешените конфликти в разглеждания регион; вакуумът в сигурността от масовата миграция от Близкия изток и Северна Африка към Европа и нарастващия брой жертви в конфликтите; налагането на ултра консервативни религиозни идеологии, използващи тероризъм; дълбокото противоречие между Иран и Саудитска Арабия за доминиране в мюсюлманския свят; социално-икономическият генезис на разпада на държавността в пост колониалния регионален ред в Близкия изток и Северна Африка; политиката на Турция за утвърждаване като трети ислямски полюс.

Направен е сравнителен и съпоставителен анализ на политиките на енергийните държави в региона, основан на следните избрани **критерии**:

- приоритети и цели на енергийните политики;
- финансово-икономически ефект от предприеманите мерки за развитие на енергетиката;
- разпределение на енергийния микс;
- степен на зависимост от външен внос на енергийни суровини;
- капацитет на потребление, транзит и складови наличности;
- наличие на собствен производствен капацитет;
- степен на хармонизация на националната с европейската енергийна регулаторна рамка;

- гарантирането на потреблението, преноса и доставките на енергийни суровини.

Специално място е отделено на анализа на юридическите аспекти на противоречията между Гърция/Кипър и Турция по изследването и експлоатацията на енергийните ресурси в Източното Средиземноморие.

Дефинирана е основната научна парадигма, защитавана от дисертанта – наличие на нова компонента в класическия подход на разглеждане на факторите, определящи състоянието, развитието и управлението на стабилността на Източно-средиземноморския регион. Темата, свързана с проучването за въглеродороди в Средиземноморието, обективно засяга всички нерешени регионални политически проблеми, тъй като има отношение към общия юридически статус, исторически и политически фундамент, актуалните позиции на отделните заинтересовани страни, реакциите и действията на техните правителства, състоянието на общия енергиен пазар и икономическата среда. Ето защо въпросът за енергийната компонента на Кипърския въпрос, придобива и глобално значение в контекста на изграждането на съвременната система за сигурност на Източното Средиземноморие.

Изводите, които се правят в първа глава са:

1. Прегледът на състоянието и политиката на държавите в областта на енергийната сигурност, клаузите в юридическата и регламентиращата материя, на които те се основават, доказват ключовото значение на политиката за енергийна сигурност по отношение на нерешените конфликти в Източното Средиземноморие – Кипърски и Близкоизточен.

2. Анализът на двата аспекта на Кипърския въпрос – политически и енергиен, установява тяхната пълна обвързаност. Усилията на гръцко-кипърската страна те да бъдат разглеждани отделно, като този с икономически характер да се използва като лост за въздействие върху турско-кипърската страна в хода на преговорите по политическия въпрос са обречени на неуспех.

3. Сравнителният и съпоставителен анализ на политиките за енергийна сигурност на държавите от Източното Средиземноморие установява взаимозависимост при формиране на техните позиции по конфликтите, в които те са страни. Техните действия, инициативи и бъдещи позиции в политическата и енергийната област са взаимно съгласувани.

4. Съществуващият нерешен Кипърски въпрос се отразява негативно върху възможностите за реализация на проекти в енергийната област, въпреки наличието на доказани и годни за търговска експлоатация залежи от въглеводороди в разглеждания регион.

5. Невъзможността за експлоатация на установените залежи от въглеводороди в ИИЗ на Кипър поради неговия нерешен вътрешнополитически конфликт обуславя дефинирането на енергийна компонента в Кипърския въпрос, като допълнително го усложнява.

6. Решението на Кипърския въпрос би допринесло за превръщане на Кипър в енергиен център на Източното Средиземноморие, което обективно изисква дефинирането на негова енергийна компонента като нов и релевантен фактор.

Във втора глава *„Геополитика и геоенергийна политика на глобалните и регионални сили“* са дефинирани новите регионални геополитически оси: Гърция – Кипър – Израел и Гърция – Кипър – Египет. Направен е анализ на тяхното съдържание, основни цели и действия на основата на международни договори и конвенции като Конвенцията на ООН по морско право от 1982 г. и Цюрихско-Лондонските споразумения от 1959 г. и 1960 г. Изводите от този анализ са в основанието за формулиране на причините, довели до изграждането на геополитическите оси: наличието на дълбоки принципни, политически, финансово-икономически и юридически спорове по Кипърския и Близкоизточния въпрос.

Изследването на актуалните параметри на сложните отношения между Египет и Израел доказва, че не е реалистично създаването на общ регионален енергиен алианс между четирите държави Гърция, Кипър, Израел и Египет, което и обяснява сформиранието на две отделни регионални оси. Непосредствен резултат е възприемането на практиката страните от осите занапред взаимно да съгласуват своите позиции и инициативи по Близкоизточния и Кипърския въпрос.

В този контекст е предложен модел на политика за регионален баланс чрез „дипломатия на равнобедрения триъгълник“, по модела на т.нар. „китайска карта“ на бившия държавен секретар на САЩ Хенри Кисинджър, съотнесен към региона на Балканите във формата България – Гърция - Турция.

Изводите, които се правят във втора глава са:

1. Системният и факторен анализ на съдържанието и целите на новите геополитически оси в Източното Средиземноморие установи възникване на зависимост между Кипърския и Близкоизточния въпрос, породена от общата им енергийна компонента.

2. Геополитическите оси Гърция – Кипър – Израел и Гърция – Кипър – Египет са насочени срещу Турция с основна цел изграждане на баланс на регионалната ѝ политическа роля.

3. Геополитическите оси Гърция – Кипър – Израел и Гърция – Кипър – Египет подпомагат баланса в рамките на Близкия изток посредством диференциране на Източно-средиземноморския регионален енергиен алианс по две направления – израелско и египетско.

4. Анализът на отношението на регионалните и глобалните фактори в сферата на енергийната сигурност изясни техните позиции по енергийната компонента на КВ. Двигатели в нейното развитие са Египет и Израел.

5. Гърция възприема умерена и съдържана енергийна политика по източно-средиземноморския вектор. Това е обусловено от сложната ситуация в двустранните ѝ противоречия с Турция в Егейско и Средиземно море, както и

налагащата се нейна роля на основна страна разпределител и транзитър между енерго-износителите от Източното Средиземноморие и ЕС.

6. Кипър надгражда тристранните геополитически оси с Египет и Израел, като ги развива в направление на Йордания, Ливан и Палестина чрез подобряване на условията за регионално сътрудничество в търговско-икономическата, енергийната и културната област.

7. Тристранният формат на сътрудничество между регионалните фактори предоставя възможност за възприемане на модел на "дипломация на равнобедрения триъгълник". Този модел може да бъде ефективно приложен в отношенията между България, Гърция и Турция.

В трета глава *„Измерения на зависимостта между Кипърския въпрос и Близкоизточния конфликт“* е разгледано влиянието на двата въпроса върху енергийната и политическата сигурност на региона. Те се разглеждат от историографска и политическа гледна точка, като се акцентира върху онези моменти, които се използват като отправни при сравняване на техния генезис, характер и движещи фактори. Открити са евентуални стимули за страните в конфликтите, които да послужат за отстъпки по техните принципни позиции в контекста на енергийните перспективи за бъдещи финансови, икономически и търговски ползи. Установени са нови връзки между позициите и политиките на страните в Кипърския и Близкоизточния конфликт, които произтичат от дефинирането на тяхна обща енергийна компонента. Анализът на влиянието на енергийната компонента върху позициите, инициативите и политиките на заинтересованите страни доказва обективната необходимост занапред мониторингът на развитието и управлението на двата конфликта да се прави интегрирано, в контекста на енергийната сигурност на Източното Средиземноморие и общата геополитическа ситуация.

От сравнителния анализ на съвременните параметри на Кипърския и Близкоизточния въпрос е направен изводът, че стратегическата цел на турската и

турско-кипърската политика не е обединяването на Кипър в обща държава, а създаване на нови реалности на терена, предоставящи възможности за постигане на стратегическите цели на Турция в региона. Тези цели особено ясно личат в настоящите практически действия на Турция в Източното Средиземноморие и Близкия изток. В този смисъл, Кипърският и Близкоизточният въпрос занапред ще се обвързват от турска страна и на политическо равнище, при което турската регионална политика ще отчита едновременно тяхното актуално състояние. Понастоящем енергийната компонента на Кипърския въпрос позволява по-ясно да бъде откроята тази тенденция на турската политическа стратегия в Близкия изток.

Резултатите от изследването показват, че развитието на двата въпроса еволюира разнопосочно – формулата за решение на Близкоизточния въпрос се трансформира от модела на две отделни държави към модел на унитарна държава, докато тази на Кипърския въпрос води практически от една федеративна държава към две самостоятелни, гръцко-кипърска и турско-кипърска държави.

Изводите, направени в трета глава са:

1. Сравнителният анализ на основните моменти от генезиса и историческото развитие на Кипърския и Близкоизточния въпрос, съчетан с корелационен анализ на елементите на новата среда в Източното Средиземноморие, доказва наличието на зависимост между политическите и енергийните измерения на двата проблема.

2. Установените сходства в съдържанието, развитието и възможните варианти за намиране на трайно и ефективно решение на Близкоизточния и Кипърския въпрос дефинират обективните предпоставки за изграждането на двете нови регионални геополитически оси Гърция – Кипър – Израел и Гърция – Кипър – Египет.

3. Специфичните особености на Близкоизточния и Кипърския въпрос ще определят конкретната архитектура на регионалните геополитически оси Гърция – Кипър – Израел и Гърция – Кипър – Египет, тяхното по-нататъшно развитие, цели и инициативи.

4. Гръцко-кипърската и турско-кипърската страна споделят общо виждане, че решението на Кипърския въпрос трябва да се гради на основата на международното и европейското законодателство.

5. Инкорпорирането на европейското законодателство в енергийната компонента ще породи редица обективни трудности за общото решение, които произтичат от нехармонизираната нормативна рамка на турско-кипърската страна в политическо, социално и икономическо отношение с европейската регулаторна рамка, както и това, че някои от чуждестранните компании, които са стратегически инвеститори в бъдещите проекти по усвояване на залежите от въглеводороди, не са регистрирани по европейското законодателство.

6. Сравнителният анализ на целите и на действията на страните в Близкоизточния и Кипърския въпрос констатира енергийната компонента като ключов елемент и при двата конфликта. Тя е заредена с потенциал да бъде генератор на импулс за тяхното развитие в новата среда за енергийна сигурност.

7. Турският стратегически замисъл е използване на Кипърския въпрос, за да се осигури легитимен достъп на страната до енергийните ресурси в региона. Тази констатация обосновава предложената промяна в класическия модел на разглеждане на Кипърския въпрос - от елемент на баланса в гръцко-турските отношения като такъв от блискоизточния вектор на турската външна политика.

В четвърта глава, „Възможни направления в решението на Кипърския въпрос, отчитащи енергийната компонента“, са предложени и йерархизирани по степен на вероятност възможните сценарии за развитие на конфликта. Структурирани са конкретни приложни препоръки към компетентните български институции като МВНР, МО и специалните служби, за провеждане на по-ефективна политика по него.

Дефинирани са възможностите, ключовите параметри и вариантите за решение на Кипърския въпрос. Анализирани са основните параметри на общата европейска политика за енергийна сигурност – сигурност на доставките на

суровини, непрекъснатост на функциониране на енергийната система и конкурентоспособност. Характерна особеност на европейската концепция е гарантираният суверенитет при провеждане на националните енергийни политики. Тази особеност е от определящо значение при разглеждане на отражението на енергийната компонента върху възможните варианти на решение на Кипърския въпрос.

Открити са съвременните рискове за енергийната сигурност – посегателствата върху критичната инфраструктура и ценовата волатилност на енергийните пазари.

Анализът констатира дефицит по отношение изграждането на Източно-средиземноморския енергиен вектор за разлика от вниманието, отделяно върху Централния, Източноевропейския и Черноморския енергиен вектор. Следователно енергийната компонента на Кипърския въпрос притежава потенциал да покрие поне част от констатирания дефицит на енергийна сигурност на ЕС. Това обуславя наличието на обективна финансово-икономическа целесъобразност от заделяне на политически ресурс за използване на енергийната компонента на Кипърския въпрос с цел провокиране на тласък в решаването му и частично намаляване на посочения дефицит в енергийната сигурност.

Отчетени се особеностите при Кипър, произтичащи от географската му изолация от енергийната мрежа на ЕС. Двете части на острова в енергийно отношение не са хармонизирано свързани в обща енергийна мрежа.

Европейската политика за енергийна сигурност и общите правила за вътрешния пазар на природен газ са нормативно регламентирани в Директива на Европейския съвет и Европейския парламент №73/13.07.2009г. и Регламент №994/2010 на Европейския парламент и Европейския съвет от 20.10.2010г. Тези два документа определят регулаторната и нормативна рамка, в която се развива енергийната компонента на Кипърския въпрос поради обстоятелството, че Кипър е пълноправен член на ЕС и като такъв провежда своята енергийна политика съобразно заложените европейски цели и правила. Сравнителният анализ на

съдържанието на двата документа разкрива неяснота как ще бъде приложена европейската регулаторна рамка в област енергетика в бъдещ обединен Кипър. На този въпрос в настоящите преговори за решение на Кипърския въпрос не се отделя необходимото внимание.

Систематизирани са конкретни приложни препоръки към компетентните български институции като МВнР, МО и специалните служби, за провеждане на по-ефективна политика по Кипърския въпрос. Вниманието е насочено към усвояване на възможностите от програмата на ЕК за хармонизиране на финансово-икономическото състояние на Северен и Южен Кипър с помощта на финансовите инструменти на Европейската инвестиционна банка и Световната банка. Разработването на находищата в ИИЗ на Кипър ще допринесе за вътрешната енергийна сигурност на ЕС чрез разнообразяване на доставките за държавите от Югоизточна и Централна Европа. Също така чрез развиване на инфраструктурата в Кипър ще се създаде нов складов капацитет за съхраняване, втечняване и регазификация на природен газ, добиван от Източно-средиземноморския регион.

Предложени са варианти за развитие (решаване) на Кипърския въпрос с отчитане на неговата енергийна компонента. Структурирани са шест сценария за развитие в диапазона от обединение на Кипър до окончателното му разделяне, които са представени за удобство във вид на таблица. (табл. №2 от Приложенията).

Решението на Кипърския въпрос чрез използване на неговата енергийна компонента с отчитане на предложените сценарии за вероятно развитие може да се основава на следните детерминанти:

- Кипър като член на ЕС има специално отношение към преговорите за членство на Турция в ЕС, по-конкретно по глава „Енергетика“. Нерешеният Кипърски въпрос по правило е аргумент на Никозия винаги да налага „вето“ върху предложението на ЕК за отваряне на преговорите по тази глава;

- Ролята на Енергийната общност между ЕС и трети страни за развитие на възможностите за установяване на политически диалог между Турция и Кипър посредством сътрудничество в енергийната сфера;

- Статутът на Кипър на самостоятелно участваща страна-членка на ЕС в рамките на Енергийната общност, който ѝ позволява да блокира всякакво споразумение с Турция в сферата на енергийното сътрудничество.

Определени са като ключови следните *три инструмента* в архитектурата на един нов модел за намиране на евентуално решение на КВ – енергийната компонента, финансово-икономическата целесъобразност и диалогът между органите за местно самоуправление на двете кипърски общности.

Обосновано е предположението, че вероятността *енергийната компонента* на КВ да предизвика тласък в развитието на процеса за неговото решаване е обусловена от реализирането на конкретен напредък в отношенията между Турция и ЕС и по-специално по преговорна глава „Енергетика“. Като участник в европейската Енергийна общност, Турция, към момента има най-добре адаптирано към европейските критерии национално енергийно законодателство, което обяснява силното присъствие на международни енергийни компании в турската държава, опериращи за региона на Югоизточна Европа и Източното Средиземноморие.

На следващо място по значимост за предизвикване на тласък в преговорите е установяването на достатъчна *финансова, търговска и икономическа изгода* за всяка от страните в конфликта, както и за представителите на местния и международния енергиен бизнес, чрез по-нататъшно разработване и усвояване на въглеводородните залежи в находище „Афродита“ и другите перспективни участъци. Този инструмент може да създаде условия страните да предприемат определени политически отстъпки в досега защитаваните преговорни позиции.

На последно, но не и по значимост, място е инструментът на *диалога между органите за местно самоуправление на двете кипърски общности*. Той е инструмент от общата рамка на политически диалог между гръцко-кипърската и

турско-кипърската страна за трайно, окончателно и работещо решение на КВ. Неговата роля е обусловена от обективната необходимост на ръководствата на органите за местно самоуправление да решават ежедневните, неотложни и свързани с подобряване на благосъстоянието проблеми на местното население. Съществува реална възможност чрез активизиране на сътрудничеството на ниво общини между двете религиозно-етнически общности в сферата на енергийната ефективност да се създаде критична маса от обществено-политически нагласи, способна да провокира тласък в преговорите между централните политически институции за решение на КВ. Активният диалог между общностите на равнище органи за местно самоуправление би могъл да създаде благоприятна среда за обединяване в границите на обща държава.

Дефиниран е *финансово-икономически критерий* за взимане на решение за пристъпване към каквато и да била инициатива по по-горе разгледаните три инструмента. Той се основава на наличието на финансово-икономическа целесъобразност и съдържа следните определящи го *параметри*:

- доказана рентабилност на експлоатацията на новите находища на въгледороди за индустрията, вътрешното потребление и търговия с трети страни;
- наличие на буфер от свободни финансови средства в кипърската държава и конкретни финансови институции, които да инвестират в стратегическа програма за газификация на Кипър, свързана с пренастройване на енергийните мощности на газова технология и нова енергийна инфраструктура за индустриално и вътрешно потребление;
- наличие на потенциален/и стратегически инвеститор/и, институции за допълнително съфинансиране и държавни инвестиции (чрез държавен дълг плюс публични средства за финансиране на национална програма за газификация);
- енергиен дефицит за националната индустрия и вътрешното потребление.

Оценката на възможностите за използване на енергийната компонента при решаването на КВ трябва да отчита риска от възникване на конфликт между кипърската и турската страна, предвид противоречията между тях относно използването на ИИЗ на Кипър. В този контекст са дефинирани *признаци за състоянието на риска при използване на енергийната компонента*.

Препоръките за използване на резултатите от дисертационното изследване, предложени на компетентните институции се основават на метода на сценарийното планиране. Методът на сценарийното планиране съдържа две стъпки – идентифициране на сценарии, правдоподобни за актуалната регионална обстановка в Източното Средиземноморие, и дефиниране на перспективни политики.

Трябва да бъде направена уговорката, че съвременната сложна геополитическа среда не позволява формиране на обективни дългосрочни прогнози за нейното развитие в контекста на енергийната сигурност. Тази характеристика утвърждава възприетия за целите на изследването подход „exploratory foresight“ (многовариантно предвиждане). Той позволява да бъдат формирани няколко алтернативи за развитие или хипотези, които се описват като отделни сценарии (таблица № 1, Възможни сценарии за развитие на средата за енергийна сигурност). Дефинират се и *ключови фактори, влияещи върху средата за енергийна сигурност*. Тези ключови фактори са:

- доминиращи тенденции в глобалната енергийна сфера;
- европейската политика за енергийна сигурност;
- процесите в широкото енергийно пространство на Средиземно море;
- сигурността на критичната енергийна инфраструктура в разглеждания регион;
- стратегически шокове.

Анализът на всеки от факторите съдържа: неговото вариантно състояние, комбинации от състояния, съвместимост на отделните състояния и избор на

представителни комбинации от тях. Във връзка с това са дефинирани следните *най-вероятни бъдещи развития на енергийна компонента*:

- *Вариант I* – практически пробив с пристъпване към търговско-икономическа експлоатация от кипърското правителство на установените залежи природен газ;

- *Вариант II* – ограничаване на дейността на кипърското правителство до изследване и проучване за нови количества природен газ чрез отдаване на концесия на участъци от своята ИИЗ;

- *Вариант III* – замразяване на по-нататъшната дейност в ИИЗ на Кипър до окончателно решение на Кипърския въпрос по принцип, каквото е и искането на турско-кипърската и турската страна.

Всеки от вариантите на развитие на енергийната компонента провокира конкретни последици за развитието на КВ и преговорите за неговото решение. Същевременно всеки от тях може да се използва и като средство/инструмент за позитивно развитие и решение на основата на правдоподобната хипотеза, че провокира позитивни последици за самия проблем по принцип.

В изследването е направена оценката, че настоящият статут на Кипърския въпрос за ЕС като вътрешнополитически проблем, който не попада в категорията на регионален конфликт, елемент от регионална или глобална политическа криза, не е продуктивен. Това е и обяснението за отсъствието на каквато и да е европейска стратегия за неговото разрешаване. Процесът за решението му остава стриктно в рамките на ООН, а задачата на ЕС при преговорите е наблюдение на взетите от лидерите на двете религиозно-етнически общности решения, след евентуално обединение, да не противоречат на принципите на европейското право.

Енергийната компонента в политиката на България по Кипърския въпрос (препоръки към компетентните институции) е разгледана от гледна точка на политическата, икономическата и енергийната сигурност.

Прегледът на съдържанието на договореностите между България и Кипър показва отсъствие на двустранен акт, адресиращ съвременните реалности в енергийната карта на Източното Средиземноморие по начин, който да предполага българско участие в процеса на изследване, проучване, транзит и търговска дейност с бъдещата продукция на въглеродороди от кипърската ИИЗ.

Енергийният аспект в двустранните отношения се поставя за първи път от кипърска страна по време на среща между българския външен министър Даниел Митов и извънредния и пълномощен посланик на Република Кипър в България, н. пр. Ставрос Августидис през октомври 2014 г. Въпросът е разгледан в общия контекст на двустранните отношения и възможностите за тяхното разширяване в сферите на търговията, енергетиката и културния обмен. Достига се до оценката, че България и Кипър могат да си сътрудничат при решаването на въпроса за енергийната си независимост. Залежите в изключителната икономическа зона на Кипър представляват възможност за диверсифициране на газовите доставки за ЕС. През февруари 2016 г. България и Кипър подписват Меморандум за сътрудничество в енергийната област и създават смесена работна група.

Досега във външната политика на България по Кипърския въпрос противоречията между гръцко-кипърската и турско-кипърската общност (Турция) относно изследването и експлоатацията на енергийните ресурси в ИИЗ на Кипър не се дефинират като отделна компонента на вътрешния конфликт. Съответно този въпрос не се адресира и в националната ни позиция по решаването на конфликта.

Българският интерес по отношение на енергийната компонента на Кипърския въпрос се заключава в излизане на пазара на спотови сделки за доставки на газ чрез меморандум с кипърската страна за фючърсни сделки при определени количества и индикативни цени. Съществува и възможност чрез газификация на националната индустрия и битовото потребление да се търси енергийна ефективност и по-добри, изгодни газови доставки от бъдещата търговска експлоатация на находищата в Кипър. Договореностите трябва да имат

предвид вече обявените проекти по изграждането на газовия хъб „Балкан“ и интерконектора между България (Стара Загора) и Гърция (Комотини) с терминала за втечен природен газ при Александрополис (Гърция), които могат предоставят необходимата за целта алтернативна инфраструктура за приемане на доставки на газ от източно-средиземноморския коридор.

Активното отношение на българската външна политика по енергийната компонента ще спомогне за предотвратяване появилата се реална възможност България да се окаже заобиколена в енергийно отношение от транзитните газови коридори и се превърне единствено в зависим вносител.

Изводите, направени в четвърта глава са:

1. Актуалното състояние на енергийната съставляваща на региона на Източното Средиземноморие, съотнесена към КВ, показва неадекватността на подхода на ЕС по отношение на Кипър. Дефинирането на КВ като вътрешнополитически проблем на държава член на ЕС не позволява използването на енергийната компонента като инструмент за тласък, създаване на стимули и подтикване на страните към окуражаващи действия за решаването на конфликта.

2. Многостранныят анализ и сценарийното планиране на средата за обща сигурност дефинират 4 основни и 2 второстепенни сценария за развитие на КВ. Основен, неутрален и най-вероятен сценарий за развитието на КВ в съвременната среда за сигурност на Източното Средиземноморие се очертава запазването на досегашното състояние на паритет в позициите на двете кипърски общности и страните-гаранти.

3. Решението на КВ чрез използване на неговата енергийна компонента се влияе от отношението на Кипър към процеса на интеграция на Турция в ЕС и ролята на Енергийната общност между ЕС и трети страни за сътрудничество в енергийната област.

4. Утвърждават се три основни инструмента, които могат да стимулират преговорния процес за намиране на решение на дългогодишния Кипърски въпрос

– енергийната компонента, финансово-икономическата целесъобразност и диалогът между органите за местно самоуправление на двете кипърски общности.

5. Енергийната компонента не може да бъде ефективно използвана преди намирането на справедлива и работеща формула за цялостно решение на КВ. Преднамереното разграничаване на практическото усвояване на енергоресурсите от общия процес по преговорите за решение може да генерира процес на разделение на Кипър, вместо на обединение.

6. Най-вероятното бъдещо развитие на енергийна компонента на Кипърския въпрос е кипърското правителство да пристъпи към търговско-икономическа експлоатация на разкритите залежи от природен газ. Този вариант е непосредствено обусловен от това дали количествата природен газ в ИИЗ на Кипър представляват по-сериозна алтернатива за разнообразяване на доставките на природен газ за ЕС. Евентуална остра реакция на Турция ще принуди кипърското правителство да ограничи експлоатацията на находищата до задоволяване с природен газ на вътрешния си пазар, но не и с външнотърговска цел.

7. Съществуват реални възможности в търговско-икономическо, финансово и политическо отношение за участие на България в изследване, разработване и експлоатация на находищата на природен газ в ИИЗ на Кипър, изграждането на газовата инфраструктура и търговски сделки на международните енергийни пазари с кипърска продукция на природен газ. Тези възможности биха могли да се използват и за договаряне на съответни изгодни условия за бъдещи доставки на втечен газ за българския пазар и газовия хъб „Балкан“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

(Общи изводи от дисертационното изследване)

1. Дисертационното изследване по темата “Енергийната компонента при решаването на Кипърския въпрос“ потвърди високата актуалност и значимост на енергийната компонента за решаването на този проблем, както и за стабилността и глобална сигурност в Източното Средиземноморие и широкия Черноморски регион.

2. Дефинирането на енергийната компонента като нов и релевантен фактор на Кипърския въпрос може да допринесе за намиране на неговото решение, което би превърнало Кипър в енергиен център на Източното Средиземноморие.

3. Резултатите от анализа потвърдиха работната хипотеза, че наличието на доказани и годни за комерсиален добив въглеводороди в ИИЗ на Република Кипър и възникналото във връзка с това допълнително противоречие между страните в Кипърския въпрос добавя нова (енергийна) компонента в съдържанието на последния. На тази основа са предложени на науката, практиката и за обществена дискусия сценарии и възможни направления за решение на Кипърския въпрос, които да се използват при формирането на българската позиция.

4. Изследването установи отсъствието на отделно дефинирано геополитическо направление и визия на ЕС за геополитическата стабилност в региона на Източното Средиземноморие. Тази констатация е в дисонанс на съществуващия потенциал за усвояване на разкритите в региона енергийни ресурси, които могат да се разглеждат като алтернатива на трасето или (поне) като потенциален ресурсен източник за Южния енергиен (газов) коридор.

5. Посредством интердисциплинарен подход и корелационен анализ е разкрит дефицит в научната експертиза по отношение на изследването на инфраструктурните и инвестиционни възможности, както и в контекста на

взаимосвързаните точки на сигурност. Предлага се регионът на Черно море да се разглежда като център на много по-широк геополитически такъв, който включва в себе си Източното Средиземноморие, наред с Централна и Югоизточна Европа, Босфора и Проливите, Кавказ и Каспийско море, Централна Азия и съседните части на Близкия изток в контекста на стратегическата политика за енергийна сигурност.

6. Сравнителният анализ на нерешените регионални политически конфликти в Източното Средиземноморие позволява и обосновава извеждането на енергийната компонента като тяхна отделна съставна, която според конкретната геополитическа среда за сигурност, придобива особено значение като роля, място и въздействие върху развитието на общата система от компоненти на регионалната сигурност. Значението на енергийната компонента се обуславя от доказаната релация между енергийната и обща сигурност в Източното Средиземноморие.

7. Получените резултати от дисертационното изследване могат да бъдат полезни при разработване на стратегии за енергийна сигурност и сътрудничество в широкия Черноморски регион, в който източно-средиземноморското направление се извежда като отделно.

8. Резултатите от изследването могат да се използват в политиката на България за намаляване на енергийната уязвимост чрез разработване на алтернативи на доставчици на енергийни ресурси, маршрути и способности за доставката им. Разработването на източно-средиземноморския енергиен коридор за доставка на природен газ е от приоритетен интерес за страната ни, във връзка с което изследването на енергийната компонента на Кипърския въпрос ще отговори на тази обективна необходимост, което на свой ред определя актуалността на настоящия дисертационен труд.

9. Внедряването на настоящия научен продукт може да бъде извършено посредством неговото инкорпориране като учебна тема в съдържанието на учебните програми на дипломатите и правителствените експерти в МВнР, МО,

Министерство на енергетиката, Министерски съвет и специалните служби. Продуктът може да бъде включен също в процеса по изготвяне на информационните задачи на институциите с цел формиране и провеждане на националната позиция и политика в енергийната и общата сигурност.

10. Резултатите и препоръките от изследването могат да бъдат използвани като отправна основа при изготвянето на българската позиция, съдържанието, насоките и инициативите в националната политика за енергийна сигурност. Дисертационният труд би могъл да предостави допълнителен принос при подготовката на участието на България във формирането на Общата политика за сигурност и отбрана (ОПСО) на ЕС във връзка с преодоляването на два от нерешените конфликтни въпроса: членството на Турция в ЕС и обединението на Кипър, които са в основата на отсъствието на единно европейско разбиране по взаимодействието между ОПСО на ЕС и политиката за сигурност на САЩ в този регион.

НАУЧНИ И ПРИЛОЖНИ РЕЗУЛТАТИ

Научни резултати

1. Дефинирана и аргументирана е енергийната компонента (характеристики, проекции, ефекти) като нов инструмент за решаването на Кипърския въпрос, наред с политическия и финансово-икономическия.

2. Направен е, през призмата на регионалната стабилност и енергийна сигурност, сравнителен и съпоставителен анализ на геополитиката и енергийната геополитика на релевантните регионални и глобални сили в района на Източното Средиземноморие.

3. Идентифицирана и аргументирана е зависимостта между Кипърския и Близкоизточния конфликт, определена като ключова за ефективните модели на тяхното управление и разрешаване.

Научно-приложни резултати

1. На базата на метода за сценарийното планиране са формулирани сценарии за развитие (решаване) на Кипърския въпрос чрез използване на енергийната компонента.

2. Обосновано е въвеждането на енергийната компонента при формиране на българската позиция, външна политика и инициативи по Кипърския въпрос в корелация с националната политика по енергийна сигурност.

3. Структурирано е знание за прилагане на интердисциплинарен подход за изучаване и управление на Кипърския въпрос като един от негативните фактори за сигурността в региона на Източното Средиземноморие и на европейската енергийна сигурност. Предлага се въвеждане на източно-средиземноморско направление в националната стратегия за енергийна сигурност.

НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ
ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Христов, Пл., Близкоизточното измерение на Кипърския въпрос. В: Дипломация, бр.13, 2015г., <http://diplomacy.bg/archives/1516>
2. Христов, Пл., Отражение на състоянието на петролната търговия през 2015г. върху икономиките на развитите арабски държави. Възможности пред българския бизнес, <http://diplomacy.bg/archives/1548>
3. Христов, Пл., Състояние и перспективи за финансово-икономическата обстановка на Гърция (Трети меморандум между Гърция и Европейския механизъм за стабилност за финансово-икономическа стабилизация на страната, 24.05.2016г., сп. Военен журнал, бр. 3, 2016г. (приета за публикуване).
4. Христов, Пл., Перспективите пред реализацията на Третия спасителен пакет за Гърция, <http://diplomacy.bg/archives/1563>
5. Христов, Пл., Финансово-икономически аспекти на феномена „Ислямска държава в Ирак и Леванта“, 22.03.2016г., <http://diplomacy.bg/archives/1623>.
6. Христов, Пл., Процесът от Женева (Мон Пелеран) – прелом в Кипърския въпрос. В: „Геополитика“, бр.2, 2017г.